

MARIN PREDA

Imposibila întoarcere

Ediție stabilită de Alexandru Preda

Prefață de Eugen Simion

Fișă biobibliografică și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX SERV

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Eugen Simion)	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	19
<i>Referințe critice</i>	21
<i>Notă asupra ediției</i>	35

Imposibila întoarcere

Reflecții asupra prezentului	39
Reflecții asupra viitorului	41
Despre evazionism, literar și social	46
Fatalitatea relației	49
Iată țăranul!	53
Cărțile deasupra apei	56
Neobosita inventivitate a tipului infect	59
Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar	61
Scriitorul și marile seisme	68
Câți oameni cunoaștem?	71
Perspectiva de a deveni moralist	74
Compromisul cu prietenii	77
Compromisul cu ideile	80
Obstacole în calea lecturii (I)	84
Obstacole în calea lecturii (II)	87
Obstacole în calea lecturii (III)	90
Un semn de întrebare	94
Despre actualitatea lui I.L. Caragiale	99
Ce ne spune Orion?	108
Ciudatele obiceiuri ale bucureștenilor	111
Sadoveanu sau plăcerea de a scrie	116
Un coșmar	120
Bătrânul învățător	124

Șerpi pe hârtie	131
Un nou scriitor	135
Farmecul uitat al teatrului	140
Agresivitatea la volan	143
Cititorul neînfrânt	147
Societatea agrară și umanismul	151
Câți oameni ne vor hrăni	154
Utopie modernă	157
Ora despărțirii de un prieten	160
Un cetățean care scrie	163
Sperietori de ciori	168
Confesiuni	171
I Un învățător ciudat	173
II Marea călătorie	177
III Falsul librar	183
IV Fuseseră acolo examenele mai grele?	188
V Stâlpul de foc imaginar	192
VI Profesorii	195
VII O oră de istorie	199
VIII Violența	202
IX Despărțirea neștiută	206
Reflecții risipite	211

Tema povestitorului
Imposibila întoarcere
Cum am scris Risipitorii
Făcătorii de cuvinte
Adevăr și închipuire
Însușire pierdută
Cum scriem
Când scriem cea mai bună carte
Contribuție de istorie literară
Riscul scriitorului și al cititorului său
Noutatea tipurilor umane
Despre Intrusul
Despre teatru
Polemica
Circuitul universal
Creație și morală
Ce vom citi mâine?
Cărți și eroi
Scriitorul și cuvântul

PREFAȚĂ

Imposibila întoarcere (1971, ediția a II-a completată, 1974) a apărut mai întâi în revista „Luceafărul“ (în cursul anului 1970) sub forma unui interviu în serial luat de Adrian Păunescu („Marin Preda răspunde la o întrebare“). Strângând răspunsurile într-o carte, Marin Preda a selectat ceea ce a găsit de cuviință din textele sale, eliminând întrebarea și adăugând alte însemnări, mici eseuri, portrete. Așa a procedat și în alte cazuri. Am un exemplu la îndemână: în 1968, după apariția volumului al II-lea din *Moromeții*, i-am propus autorului un *dialog* (un dialog, nu un interviu) și a acceptat, nu fără oarecare ezitare. Îmi amintesc bine împrejurările și argumentele lui, dar și ale mele. Scrisesem despre roman și, după câte mi-am dat seama atunci, ceea ce scrisesem plăcuse prozatorului, pentru că, într-o zi, după-amiază, ne-a făcut o vizită (mie și lui Lucian Raicu, G. Dimisianu și Valeriu Cristea) în redacția „României Literare“. Părea satisfăcut de atitudinea noastră: în afară că scrisesem pozitiv despre carte (cel puțin în ceea ce mă privește), toți criticii din redacție – de nu mă înșel – plus seniorul Șerban Cioculescu, colaborator permanent al revistei – toți, zic, îi luasem apărarea după ce, în revista „Luceafărul“ (condusă de Eugen Barbu, adversarul incoruptibil al lui Marin Preda), romanul *Moromeții II* fusese pur și simplu negat, desființat, lichidat. Omul și opera. Marin Preda venise, probabil, acum, să ne mulțumească, dar nu așa, direct („vă mulțumesc, domnilor, sunt foarte mișcat de atitudinea dvs. curajoasă, dreaptă etc.“), ci în felul lui, pe ocolite: a intrat, ne-a întrebat ce mai facem, ce se mai întâmplă în viața literară, avem cumva necazuri în familie, căci lucrurile grave se întâmplă întâi în familie etc... Abia la sfârșit, când s-a ridicat să plece,

întrebând dacă Ov. S. Crohmălniceanu este sau nu în redacție, abia atunci a adus vorba de Șerban Cioculescu (pe care până atunci nu-l simpatiza mai deloc, nu se știe de ce) și a pronunțat o propoziție ce părea a sugera un sentiment de prețuire pentru poziția noastră critică. Înainte de a părăsi redacția revistei (aflată atunci pe Bd. Ana Ipătescu), am apucat să-l întreb dacă ar fi de acord să facem o convorbire despre roman. S-a uitat o clipă la mine și mi-a răspuns evaziv, moromețian: „o să vedem, mai vorbim, mon cher, poate“ și a dispărut.

A acceptat după oarecare timp și *convorbirea* (dialogul, cum i-am zis eu) a apărut în „Gazeta literară“ (nr. 3, 18 ianuarie 1968) sub titlul *Dialog cu Marin Preda despre posibilitățile romanului*. Recitindu-l, m-am declarat satisfăcut, prozatorul mai puțin: „da, e bun, dar într-o convorbire de acest fel, cel care întreabă nu trebuie să vorbească mai mult decât cel care răspunde, mai ales atunci când acesta din urmă este un scriitor, nu-i așa?, cât de cât cunoscut“. Avea dreptate. Era prima oară când purtasem un dialog cu un mare scriitor și, ce mai!, abuzasem, îmi dădusem drumul la vorbă... Textul meu era aproape cât textul prozatorului. Ambiție, nedelicatețe, imprudență de om tânăr. Marin Preda nu s-a supărat, am devenit chiar prieteni după acest mic accident. Când a apărut, în 1971, *Imposibila întoarcere*, am observat că a reproduș în carte o bună parte din reflecțiile sale din *dialogul* nostru: fragmentul, de pildă, despre *literatura țărănească* și poziția lui E. Lovinescu și Camil Petrescu față de ea sau istoria îmbolnăvirii sale de friguri, mama care vorbește cu o vecină despre cămașa pe care i-o pregătește copilului pentru înmormântare și, mai important decât aceste texte, mi se pare fragmentul în care prozatorul mărturisește că prototipul lui Ilie Moromete este tatăl său și că admirația pentru el l-a împiedicat să scrie despre brutalitățile, întâmplările abisale din viața țăranului român.

Regăsim aceste texte, esențiale, cred eu, pentru biografia *eului profund* (eul creator, după vorba lui Proust) al lui Marin Preda în *Imposibila întoarcere*.

Nu sunt, evident, singurele, aflăm numeroase alte fraze memorabile despre literatură și, în genere, despre existență și în *Convorbirile* cu Florin Mugur și în interviurile pe care le-a dat, de-a lungul timpului, prozatorul acesta puțin dornic de publicitate, zgârcit la vorbă, decis că nu trebuie să facă niciodată compromisuri cu ideile. Preda este, am

spus și ată dată, un bun moralist și cine are răbdare să-i citească literatura, articolele și interviurile observă că meditațiile lui morale sunt în tradiția prozei lui Slavici și Sadoveanu. Puse la un loc, într-o carte de reflecții morale, ele pot revela un bun moralist existențial. A făcut deja acest lucru Magdalena Bedrosian în volumul pe care l-am pregătit, împreună, în 1981, la un an de la moartea lui Marin Preda: *Timpul n-a mai avut răbdare*. Operația poate fi reluată într-un *Dicționar al moraliștilor români* care, mă gândesc, să înceapă cu Miron Costin și să încheie cu Iorga, Cioran, Călinescu, Preda...

Dar să revin, până atunci, la reflecțiile sociomorale, istoriile, portretele, micile eseuri din *Imposibila întoarcere*, o carte scrisă sub presiunea irepresibilului Adrian Păunescu care, repet, timp de un an și mai bine, l-a provocat pe Marin Preda să iasă din liniștea lui spirituală și din comoditățile și responsabilitățile lui de scriitor profesionist și să răspundă la întrebări legate de actualitatea imediată. Cartea a avut un mare impact social la apariție, nu numai literar, la fel cum se va întâmpla, ceva mai târziu cu *Delirul* și, apoi, cu *Cel mai iubit dintre pământeni*. Citite la rând, ca o proză morală și o proză de idei, micile eseuri epice (scene de viață, portrete, reflecții sociologice despre țărănul de azi, confesiuni despre literatură, note de lectură etc.) din *Imposibila întoarcere* lasă, într-adevăr, o impresie de profunzime a gândirii și de responsabilitate față, întâi, de lumea țărănească (lumea din care a ieșit și despre care a scris), dar și față de istoria, în genere, în care trăiește. Marin Preda are în jur de cincizeci de ani când le scrie și cei care-i citesc cărțile văd din ce în ce mai limpede că prozatorul își pune probleme pe care alții le evită. Peste câțiva ani publică *Delirul* în care vrea să spună adevărul (adevărul integral) despre tragedia prin care a trecut generația sa (tragedia războiului, în toată complexitatea și cu toate cauzalitățile ei) și primul volum a produs un ecou extraordinar în marele public pentru că Preda are o altă optică asupra istoriei decât aceea, maniheistică, pe care o impuseseră istoricii, ideologii și scriitorii oficiali de până atunci. S-au supărat mai toți pe el (unii din rațiuni estetice, dar mai rău s-au enervat ideologii din mai toate taberele), reproșându-i complicități naționaliste sau chiar național-comuniste...

Judecăți false. Adevărul este că Marin Preda își radicalizase spiritul și, fără să dorească să fie un Tudor Vladimirescu al vieții literare, cum zicea el și cum îi cereau, în fapt, alții, el încearcă să spună ceea ce

crede prin opera lui de ficțiune sau, cum face în *Imposibila întoarcere*, în scurte însemnări despre problemele societății românești de atunci. Cartea este scrisă, repet, după 1968 (an cu mare rezonanță în Europa de Est) și apare în 1971, când Nicolae Ceaușescu încearcă să declanșeze ceea ce s-a numit, apoi, *mica revoltă culturală*. Trebuie să spunem azi că, în ciuda măsurilor drastice pe care le-a luat (cenzură sporită, represiuni ideologice etc.), mica revoluție n-a reușit. Un eșec prelungit care a dus, în fapt, la divizarea literaturii române: o literatură oficială, recomandată, dată ca model de criticii-ideologi ai momentului și cealaltă literatură (literatura adevărată) care a continuat să se manifeste cu dificultate în lupta cu cenzura.

Imposibila întoarcere mi se pare a fi, în acest proces, un prim exemplu, un bun exemplu, de *rezistență prin cultură*. O metodă, o strategie, în fine, un mod de a supraviețui într-o dictatură. Unii nu l-au acceptat, cerând o reacție radicală a spiritului creator față de totalitarism, și nu-l acceptă nici azi, în postcomunism. Alții, ca Preda, îl recomandă și-l folosesc cu inteligență și diplomatie, acceptând micul compromis pentru a salva ideile majore și, în esență, esențialul din literatură. Am spus de mai multe ori ceea ce-mi spunea (și nu eram, cred, singurul) atunci când se punea problema atitudinii scriitorului în spațiul public: „noi trebuie să facem în așa fel încât literatura română să existe“. Și nu uita să repete: *Eu nu sunt Tudor Vladimirescu, sunt scriitor și încerc să spun adevărul despre condiția omului în zilele noastre*. O poziție (o teorie) pe care partizanii *est-eticii* din emigrația românească de la Paris n-o acceptă, bănuind că, în spatele ei, se află complicități ideologice și morale cu dictatura aflată atunci la putere. Au atacat-o vehement și l-au repudiat, după apariția *Delirului*, pe Marin Preda în chip absurd, după părerea mea. Suspiciunea nu s-a risipit, total, nici astăzi, după aproape patruzeci de ani de la dispariția tragică a acestui mare scriitor, stâlpul prozei românești în epoca postbelică.

*

Revenind la *Imposibila întoarcere*, să vedem care sunt temele ei prioritare. Temele sunt de mai multe feluri, începând cu cele care privesc literatura propriu-zisă (*tema povestitorului, tema morală în opera de ficțiune, făcătorii de cuvinte, evaziuniștii în literatură* etc.),

continuând (și acest capitol este cel mai întins în carte) cu *temele sociale* (prioritară este, aici, *condiția țaranului în epoca industrială*) și, la urmă, adică pe treapta de sus a acestui chestionar: *blestematele cheștiuni imposibile*, după o vorbă a lui Dostoievski, adică acelea ce se referă la moarte și, în genere, la destinul omului. Este, prin adopție, și tema esențială a operei lui Preda. Opera de ficțiune și opera eseistică. Să începem cu *tema povestitorului*. Ea agită acum (1970-1972) pe acest *realist à outrance* care citise, atent, pe Balzac și pe Victor Hugo, pe marii prozatori ruși (Tolstoi și Dostoievski), citise *Biblia* la 14 ani, citise și prozatorii americani și, dintre români, simpatia lui estetică și stilistică mergea spre I. L. Caragiale. Consultase și pe filozofi, pe Kirkegaard și Nietzsche îndeosebi, dovadă că se referă la cel dintâi în *Imposibila întoarcere*, și în *Cel mai iubit dintre pământeni* îl comentează pe cel de-al doilea așa cum crede el de cuviință. Comentariile prozatorului conving, să nu uităm pe Noica...

Ce-i, așadar, cu această *temă a prozatorului* care, ajuns la deplina maturitate, se împiedică încă de ea. Marin Preda mărturisește în niște însemnări cu caracter autobiografic că și-a scris cărțile fără să întrezărească în ele *tema povestitorului*, adică tema lui. A terminat *Moromeții* și a văzut că personajele au fost mai puternice decât el: s-au impus. A început al doilea volum și situația nu s-a schimbat: alte teme veneau de la sine, acopereau spațiul romanului, fără ca prozatorul să poată împiedica acest proces de substituție. Tăbârcel (personajul său) scoate, invariabil, capul dintre rânduri, spre iritarea autorului. Lui nu-i mai rămâne decât să reflecteze, în marginea romanelor sale sau în pauza dintre ele, la tema lui și, în așteptarea revelației, să scrie în continuare romane unde să fie totdeauna vorba de alții, nu de el. Dar, mă întreb, scriind mereu despre problemele (temele) altora, prozatorul acesta realist – cititor al lui Balzac și Flaubert – n-a scris, inerent, și despre sine? Cum rămâne, atunci, cu mărturisirea lui Flaubert că „Madame Bovary sunt eu”? Marin Preda, autorul de pe coperta *Moromeților*, nu are nimic de-a face cu Moromete – tatăl? Lumina aceea calmă de la jumătatea zilei (simbolul lumii rurale peste care stăpânește, mitic, tatăl – Ilie Moromete) nu-i și simbolul creației prediste?

Se înțelege fără dificultate că prozatorul realist trăiește conștient o dramă (drama *deturnării* subiectivității), dar drama nu-l împiedică, totuși, să-și scrie în continuare cărțile, având sentimentul că, scriind

despre alții, prozatorul se caută și se exprimă, în fapt, pe sine. Chestiunea nu-i deloc complicată estetic, toată lumea este de acord că în artă obiectivitatea nu-i decât o formă a subiectivității, *el* fiind totdeauna *eu*. Nici Marin Preda nu crede, bineînțeles, altfel, dovadă că valorile morale pe care le exprimă în opera de ficțiune le apără acum (*Imposibila întoarcere*) în chip direct. Autorul este cel ce vorbește aici, ideile și observațiile lui trec pe primul plan; s-ar putea spune atunci că prozatorul și-a aflat, în sfârșit, *tema*. Să nu ne grăbim însă. În *Imposibila întoarcere* e vorba, adevărat, de scriitor, de familie și de studiile lui, dar, înaintând în lectură, observăm că nici de data aceasta Marin Preda nu scapă de obsesiile vechi, obsesii, în cea mai mare parte, ale lumii din care a ieșit și pe care a înfățișat-o în romane. Obsesiile lui rămân, în continuare, obsesiile altora. *Tema lui* e, fatal, *tema lor*. *Ei* înseamnă și aici *țărani*. *Imposibila întoarcere* este metafora destinului lor în faza civilizației industriale. Un destin foarte dur. Ca societatea de azi să se hrănească, citește Marin Preda într-o statistică, trebuie ca numărul țăranilor să se micșoreze. Mașinile au nevoie de spațiu, industria, ca să poate fi productivă în agricultură, trebuie ca plugul, caii, mica industrie rurală să dispară. Proces fatal, nimic de făcut în această direcție, mașina ia locul țăranului. Dar acest cult pentru mașină, întreabă Marin Preda, *este el bun sau nu?* „Cultul soarelui, de pildă, n-ar fi mai bun, în timp ce am continua să ne perfecționăm utilele noastre mașini cu care să zburăm și în Sirius, dacă avem chef? Sau al apei, misterioasa apă din care am ieșit, mama noastră, și care înconjură cu albastrul ei strălucitor globul pământesc?...“

Ar fi, dar istoria este mai tare decât voința noastră; omul fetișizează mașina și devine în cele din urmă victima ei. Iată un fapt inacceptabil pentru un prozator crescut în cultul valorilor morale ale lumii rurale. Pentru el, nicio revoluție, socială sau tehnică, nu este scuzabilă dacă strivește personalitatea omului. Nu-i, firește, singurul care-și pune această problemă. Sociologii, ecologii de pretutindeni se întreabă, neliniștiți, despre soarta individului în fața expansiunii industriale. Termenul de *represiune*, când este vorba de societatea de consum, împrumutat din cărțile lui Marcuse, revine adesea în discuție. În 1968, studenții occidentali demonstrează cu volumul lui Marcuse într-un buzunar și cu *Cartea mică roșie* a lui Mao în celălalt. Marin Preda nu-i nici sociolog, nici futurolog, eseurile lui nu se bazează pe

anchete, sondaje, studii speciale și nici nu fac previziuni. E doar un creator înzestrat cu vocația reflecției și, întrucât metoda lui de lucru se bazează pe observația individului într-un sistem de relații, reflecțiile sale privesc mai ales locul acestui individ în societatea din ultimul sfert de veac XIX.

Imposibila întoarcere este, în fapt, un jurnal de idei morale și sociale în care analiza fenomenului social se unește cu confesiunea. Subiectele variază, într-un loc e vorba de psihologia etnică, în altă parte de diferența dintre *orășean* și *țăran* (temă mai veche în cultura românească). Remarcabil în aceste texte este modul liber de a gândi câteva aspecte ale civilizației actuale și de a da sugestii clare și profunde acolo unde alții cu mai multă știință, dar cu o mai mică intuiție a sensului existenței, se încurcă în subtilități. În fond, ca artist, Marin Preda gândește social și vede existențial. Pentru el, civilizația este o noțiune ce nu are niciun sens în afara condiției umane. Față de istorie el are o atitudine din care lipsesc sentimentul de flatare, dar și cel de resemnare. A trecut prin multe, a văzut multe. „Știm multe“, notează el undeva, „Revoluția Franceză e un poem idilic față de ceea ce s-a petrecut cu noi în numai cincizeci de ani“... Ideea, de pildă, că poporul nostru s-a salvat *boicotând* istoria nu-i place prozatorului. Cum să boicoteze badea Gheorghe istoria?: „În realitate peste aceste plaiuri a curs sânge [...], mai degrabă putem spune că istoria l-a dus de nas pe badea Gheorghe și că el a învățat, din vicleniile ei, viclenii și mai mari și a știut în felul acesta să i le deçoace, uimind pe foarte mulți din acest continent...“ Nici părerea că noi, românii, *aranjăm* în cele din urmă toate lucrurile, *ne descurcăm* și că ieșim teferi din tragediile istoriei nu convinge pe scriitor: „*aranjarea* asta ne costă“, zice el.

De o mare finețe este delimitarea pe care o face între *spiritul primar agresiv* și *spiritul revoluționar*. Spiritul primar contestă totul, valorile spiritului în primul rând. Curiozitatea este că el începe să se manifeste și în rândul *inteligenței* dezamăgite de conformismul culturii. Marin Preda comentează, la acest punct, atitudinea lui Sartre, Genet și a altor contestatari occidentali folosind vorbe severe. Nu acceptă radicalismul lor revoluționar de salon, îi bănuiește de impostură. Exemplele se pot discuta (mai conformist, mai ipocrit mi se pare, de pildă, tipul contestatarului frivol, *gauchistul* de pe Bd. Saint-Germain), ideea unui nihilism masochist, iresponsabil trebuie însă reținută.

Tema violenței reapare și în alte texte, însă, indiferent de unde ar porni, Marin Preda revine la obsesia lui fundamentală: *țărani. Ia să vedem ce spun țărani?, ce se mai întâmplă în sat?*... Lumea morală a satului continuă să fie un punct de referință. Satul i se pare, în comparație cu orașul, chiar și în condițiile societății industriale, o colectivitate mai omogenă: „Acolo omul e acasă pe orice uliță, îl găsești peste tot; ce faci, Ilie, ce faci, Gheorghe! [...]. Omul se uită la om și se bucură“...Făcând elogiul existenței naturale, Marin Preda se ferește să idilizeze viața patriarhală. Ideea că, tot vorbind de țărani, ar putea fi suspectat de tradiționalism îl irită. *Întoarcerea*, ne avertizează el, este *imposibilă*. Năstase Besensac are televizor, cercul vechilor liberali s-a destrămat, țăranul gândește la *procentele* lui și nu mai simte nicio plăcere să vorbească despre ceea ce s-a petrecut cu el cu un deceniu în urmă, adică atunci când satul a fost colectivizat cu forța. E bine, e rău? E ceea ce se întâmplă, în orice caz. „Iată – afirmă prozatorul – asta e țăranul din zilele noastre, dacă mai poate fi numit astfel...!“ Vizitează satul în care s-a născut (Siliștea-Gumești) și este dezolat. Totu-i părăginit, pustiit, țăranii nu mai merg la Poiana lui Iocan, nu mai au chef de discuții, tinerii pleacă la oraș unde devin salahori... Nimic nu mai este din ce-a fost, lumea Moromeților s-a prăbușit. Unul din fiii lui Ilie Moromete construiește, pe șantier, socialismul. A construit jumătate din el și se pregătește să construiască jumătatea cealaltă... Se mai poate face ceva pentru a salva civilizația rurală? Mai este posibilă *întoarcerea*? Prozatorul este profund sceptic...

Însă acceptarea fatalității istorice nu scutește pe scriitor de obligația de a observa soarta individului în mijlocul acestor mecanisme. Este cea de a doua temă generală a volumului *Imposibila întoarcere: fatalitatea relației cu istoria* oglindită în literatură. Marin Preda este, nu-i niciun secret, un realist și, aici ca și în alte intervenții, apără condiția literaturii realiste, în genere, și a *realismului psihologic* pe care îl adoptă și-l cultivă în chip sistematic. Estetică clară: romanul este legat de istorie („fără ea se asfixiază“), literatura, în general, nu poate fi scoasă din *dialectica implacabilă a existenței*, scriitorii sunt *conștiințe ale colectivității naționale și nu sfinți, a fi modern înseamnă a fi cât mai aproape de adevăr, morala poate constitui pentru artă o primejdie dacă nu este susținută de valorile estetice, arta fiind mai aproape de natură prin cruzimea ei infantilă decât morala creației a*

spiritului uman matur etc. Se înțelege că, în aceste condiții, *evazionismul* nu are nicio șansă în ochii prozatorului care înțelege de la început (din faza *Întâlnirea din pământuri*) că, dacă artă nu este, nimic nu este într-o scriere literară. Marin Preda ridiculizează pe cei care întorc spatele istoriei și se refugiază în subtilitățile compoziției romanești. Fără să fie numit, *noul roman* este pus în cauză. În alt loc îl respinge direct, dur, zicând că romanul care nu vorbește de condiția omului în istorie, ci de felul în care se scrie romanul, nu are nicio șansă să supraviețuiască. Nu comunică esențialul. *Scriitura*, pe care mizează atât *noul* cât și *noul roman*, este o vorbă goală, dacă ea nu se comunică decât pe ea însăși. Ar fi de discutat, la acest punct, locul și justificarea prozei fantastice, scoasă, de regulă, din jocul dialecticii sociale, *evazionistă* dacă gândim literatura ca expresie a unei determinări stricte. Este literatura fantastică un gen inactual, ignoră ea *dialectica implacabilă a existenței*...? Marin Preda nu se ocupă aici de acest caz (nu intră în calendarul lui estetic), dar să nu ignorăm faptul că a scris totuși o admirabilă povestire fantastică, *Mașina de cusut*.

În prevederile literare ale lui Marin Preda nu intră nici *făcătorii de cuvinte*, adică creatorii de metafore în proză. El cere literaturii precizie, adâncime a observației, fidelitate totală față de om: „Scriitorul nu trebuie să părăsească omul, chiar dacă omul, sătul de propriile sale fapte, n-ar dori să i se pună în față o oglindă și să-și vadă în ea chipul.“

Alte idei le deducem din reflecțiile autorului pe marginea cărților pe care le-a citit. El admiră, de pildă, pe I. L. Caragiale și consideră că secretul originalității lui e de a fi arătat (observație fină) „conștiințe falsificate de cuvinte“, „conștiințe adormite sau buimăcite“. Sadoveanu este altă preferință literară, nu însă și *înțelepciunea asiatică* din *Ostrovul lupilor*. Rebreanu, Mateiu Caragiale, Camil Petrescu sunt nume care revin în discuție. Călinescu, de asemenea, ceea ce nu-l împiedică pe Marin Preda să considere *Bietul Ioanide* o operă ucisă de estetism. Părerile noastre pot fi, firește, altele, dar în cazul unui mare prozator, cum e Preda, interesează mai puțin justetea judecății de valoare, *cât opțiunea* pe care ea o implică. În cazul lui Marin Preda, nu mai este nicio îndoială, arată opțiunea pentru un realism obsedat de fatalitatea relației individ-societate, atent la efectele acestei relații pe planul psihologicului, un realism, în fine, în care individul, înainte de a fi o victimă a istoriei, își joacă toate șansele. Rareori în literatura română

un scriitor și-a înțeles atât de bine vocația și a reflectat, cu mai mare luciditate, la posibilitățile ei.

Cea de a treia temă a cărții este *tema moralistului*. Familia, copilăria, școala, prietenii, literatura proprie sunt subiectele evocate la acest capitol. Imaginile cunoscute din operă sunt înfățișate acum în chip mai direct și puse în legătură cu o biografie ce se poate controla. Prozatorul întreține conștient o confuzie între personajele cărților și indivizii ce i-au servit ca model. El însuși începe să se simtă, de la un punct al confesiunii, un personaj al operei sale și să-și creeze un rol printre ficțiunile lui. Copil fiind, manifestă o buimăceală, o stare de încetinire în fața fenomenelor vitale. Cum va ieși scriitorul pe care îl știm din acest fiu de țăran lipsit de calitățile necesare pentru a deveni un bun țăran? Iată un secret, secretul care străjuiește la poarta oricărui mare destin literar. Marin Preda nu se grăbește să-și lămurească, oricum nu până la capăt. Pe el îl interesează altceva, miracolul copilăriei, de pildă, „locul de refugiu al problemelor insolubile“. Insolubile pentru cine? Pentru omul matur, desigur. Oricât de dure, traumatizante ar fi relațiile (copilul, bolnav de friguri, asistă la o discuție despre iminenta lui moarte, apoi poartă cămașa destinată înmormântării sale!), ele nu pot întuneca figura unui mare personaj: tatăl. Mitul tatălui (esențial în literatura lui Marin Preda) revine și în *Imposibila întoarcere*. „Scriind – mărturisește scriitorul – totdeauna am admirat ceva, o creație preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci și maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu.“ Și din aceste eseuri și din opera de ficțiune propriu-zisă deducem că Marin Preda nu trăiește ceea ce psihanalistii susțin că orice copil trăiește: *complexul tatălui castrator*. *Imposibila întoarcere* ne confirmă încă o dată ideea că, dacă trebuie să justificăm psihologic o vocație care, în fond, nu poate fi justificată niciodată până la capăt (vocația pentru artă), în cazul lui Marin Preda îndemnul de a scrie a apărut nu din complexul, ci din fascinația paternității.

Fatalitatea relației continuă să fie și tema *Convorbirilor* poetului Florin Mugur cu Marin Preda (1973). Se vede și de aici că *istoria, adevărul, realitatea* sunt pentru prozator noțiuni cheie și că în afara lor literatura nu are înțeles. Opera e judecată în funcție de partea ei de *adevăr*, o carte bună fiind o carte care exprimă într-o manieră acceptabilă estetic *un adevăr social și psihologic*. Dostoievski (scriitorul cel

mai des citat), Tolstoi, Céline, Malraux, Camus sunt comentați din acest punct de vedere. Ce putem spune este că Marin Preda rămâne consecvent cu sine. Orice formă de realism presupune un cult al istoriei și o neîncredere principială față de ceea ce nu este *trăit, omologat, real*. „Eu nu mă gândesc niciodată decât la ceea ce am cunoscut – confirmă într-un loc prozatorul – și la ceea ce am trăit direct. Consider că numai asta are valoare...” Fraza poate fi, firește, răsturnată, dar să admitem că pentru un realist drumul spre adevăr trece printr-o experiență personală. *Imaginarul* este o noțiune secundă. Ce poate, de pildă, să-i spună unui scriitor, obsedat de determinările, interacțiunile în care trăiește literatura, filozofia hieratică a budismului?: „Mă plictisesc înțelepciunile acestea pe care le înțeleg, dar care mi se par mult prea depărtate și prea abstracte. *Nu-mi sugerează o realitate la care să aderă cu o convingere fundamentală.*” Înțelepciunea orientală a eroului din *Ostrovul lupilor* nu poate, în aceeași ordine, să spună mare lucru prozatorului, deși Sadoveanu, am reținut deja, este pe lista preferințelor lui. Un semn de întrebare ridică și Don Quijote, eroul unei iluzii. Marin Preda crede că cititorul român are un atașament limitat față de o operă care propune de la început o convenție: convenția unei nebunii pilduitoare. Nu-i o exagerare, totuși? Literatura, în genere, nu-i o *iluzie? O ficțiune care spune adevărul? O parabolă (o nebunie) care sugerează cruzimile și fantasmalele realului?* Acesta este însă un detaliu, *Convorbirile* lui Marin Preda ating chestiuni mai importante, în stilul grav și profund pe care îl știm din *Imposibila întoarcere*. E vorba, din nou, de civilizația actuală, de lumea țărănească, de dramele secolului nostru și, încă o dată, pe larg, cu amănunte extraordinar de vii, despre familia și copilăria scriitorului. La idei deja formulate, el aduce argumente și nuanțe noi, cum e aceea, de pildă, că secolul nostru a dovedit că nu există o limită a răului: „Eu m-am format într-un anumit spirit și am trăit încă din adolescență cu ideea că există o limită pe care omul nu o poate trece: în mistificare, în josnicie, chiar în trădare, în nenumărate alte acțiuni care măsoară mizeria umană. Dar ceea ce s-a făcut în secolul nostru în materie de mistificări, de ticăloșii, de trădări, înjosirile la care a fost supusă ființa omenească de către alte ființe omenești naște în conștiințele noastre îndoiala: se pare că această limită nu există, nu sunt bariere spre infern pe care omul să nu le treacă. Le trece. S-a dovedit că el le poate trece.”

Însă scriitorul realist nu și-a pierdut încrederea în șansele omului. „Trebuie să fim mulțumiți de natura umană“, afirmă el în altă parte. Totul este ca transformările rapide, radicale, prin care trece omul să nu-l aducă în situația de *a-și pierde sufletul* (obsesie dostoievskiană). Preda nu și-a pierdut încrederea nici în posibilitățile literaturii. Într-o lume dominată de superputeri militare și economice, șansa unei națiuni mici este să se impună prin forța gândirii ei artistice, crede prozatorul acesta lucid, obsedat, cum s-a văzut, de adevăr și de condiția omului într-o istorie care nu-i totdeauna rațională. Cum? Ne întoarcem la eterna problemă a pătrunderii unei literaturi mici în universitate. O altă temă.

Eugen Simion